

РОЛЬ СЕНСОРНО-ІНТЕГРАТИВНОГО ПІДХОДУ У РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАМІРІВ У ДІТЕЙ ІЗ РАС

Руслан Новгородський,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя
novhorodskyi.rh@ndu.edu.ua

Проблема формування комунікативної сфери у дітей із розладами аутистичного спектра (РАС) посідає одне з центральних місць в сучасній спеціальній та інклюзивній освіті. На сьогодні можемо констатувати, що традиційні підходи до розвитку мовлення часто виявляються малоефективними, оскільки вони спрямовані на зовнішню форму комунікації (слово, жест), ігноруючи внутрішній механізм – комунікативний намір. Останній не є суто лінгвістичним феноменом; він є продуктом цілісного нейробіологічного розвитку, де сенсорна інтеграція відіграє фундаментальну роль. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю перегляду ієрархії корекційного впливу: від стабілізації сенсорних систем до появи соціальної ініціативи у дітей з особливими потребами.

Ключове положення теорії сенсорної інтеграції полягає в тому, що результативна обробка сенсорних сигналів, які надходять із різних аналізаторних систем (зорової, слухової, тактильної, вестибулярної та пропріоцептивної), є визначальним чинником формування адекватного сприйняття навколишньої дійсності, усвідомлення власного місця в ній і забезпечення ефективної взаємодії з середовищем.

Фундамент сенсорно-інтегративного підходу був закладений працями Е. Джин Айрес (A. Jean Ayres), яка вперше обґрунтувала, що мозок дитини з порушеннями розвитку часто неспроможний адекватно організовувати вхідні стимули. У своїй роботі «Sensory Integration and the Child» Дж.Айрес висуває гіпотезу, згідно з якою ефективна взаємодія із середовищем можлива лише за умови «адаптивної відповіді». Для дитини з РАС навколишній світ часто постає як хаотичний набір сенсорних сигналів, що викликає стан перманентного стресу або сенсорного «захисту» [1].

Аналізуючи погляди Джин Айрес, можна стверджувати, що комунікативний намір блокується саме через цей сенсорний дискомфорт. Якщо нервова система дитини витрачає всі ресурси на модуляцію вестибулярного чи тактильного стимулу (наприклад, боротьбу з відчуттям падіння або нестерпністю дотику одягу), енергії на соціальне розпізнавання обличчя чи голосу дорослого просто не залишається. Таким чином, сенсорна інтеграція є не додатковим методом, а необхідною передумовою соціального розвитку дітей з РАС.

Сучасні дослідження Роузенн Шааф (Roseann Schaaf) та Терези Мей-Бенсон (Teresa May-Benson) значно розширили розуміння

нейропластичності в контексті сенсорної терапії. Вони доводять, що цілеспрямований вплив на пропріоцептивну та вестибулярну системи змінює рівень кортикального збудження. Серед українських дослідників цього питання щодо дітей з порушенням психофізичного розвитку займалися А. Заплатинська, Т. Скрипник, О. Кіпаренко та ін.. Сучасні дослідження підтверджують, що сенсорні порушення є однією з базових характеристик РАС.

З погляду академічного аналізу, комунікативний намір (або комунікативна інтенція) – це мовленнєвий задум, бажання вступити в спілкування з іншою особою. Однак спільна увага вимагає від дитини здатності інтегрувати зорову, слухову та вестибулярну інформацію одночасно. У структурі мовної інтенції провідну роль відіграють потреби, мотиви та цілі, тобто чинники, що зумовлюють виникнення мовленнєвої діяльності, а також денотативний компонент значення висловлювання. Саме вони визначають характер мовленнєвої поведінки учасників комунікації. Мовні інтенції класифікуються за такими критеріями:

Реплікоутворюючі, що забезпечують досягнення комунікативного результату в межах одного висловлювання (подяка, обіцянка, вибачення, згода);

Текстоутворюючі, реалізація яких відбувається через сукупність висловлювань: у діалогічному мовленні (спонукання, аргументація, наполягання, докір тощо) або в монологічному мовленні (визначення, міркування тощо) [5]. Дослідниця Люсі Джейн Міллер (Lucy Jane Miller) зазначає, що при порушеннях сенсорної модуляції дитина уникає контакту не через відсутність соціального інтересу як такого, а через неспроможність виділити соціально значущий сигнал на тлі фонового шуму.

Аналізуючи науковий доробок Стенлі Грінспена (Stanley Greenspan), автора концепції DIR/Floortime, можна стверджувати, що емоційна залученість дитини прямо залежить від її сенсорного профілю. Грінспен наголошує на тому, що комунікація починається з «кола взаємодії». Проте, щоб дитина «замкнула коло», вона має відчувати фізичну безпеку та комфорт у власному тілі. Тут сенсорно-інтегративний підхід виступає як інструмент створення «вікна можливостей» для першого комунікативного акту. Варто сказати, що діти раннього віку, які мають мовленнєві порушення нерідко демонструють знижену мовленнєву ініціативу через обмежену сенсорну насиченість взаємодії [4].

Практичне впровадження теорії методу сенсорної інтеграції Ayres Sensory Integration (ASI) передбачає використання спеціально обладнаного середовища, яке стимулює дитину до активних рухів. Аналіз практичного досвіду дослідницею показує, що інтенсивна пропріоцептивна стимуляція (наприклад, стиснення, глибокий тиск) призводить до зниження гіперактивності та покращення зорового контакту [1].

Особливу увагу варто приділити розвитку праксису (моторного планування). Більшість дітей з РАС мають дефіцит праксису, що ускладнює не лише рух, а й артикуляцію та жестикуляцію. Відповідно до теорії сенсорної інтеграції, розвиваючи складні моторні навички через подолання перешкод, дитина вчиться планувати свою дію. Відповідно комунікативний намір – це також форма складного планування, де дитина має продумати, як привернути увагу іншого для досягнення мети спілкування.

Сучасні дослідження А. Ben-Sasson, G. Baranek підтверджують, що сенсорні порушення виступають як базові характеристики дітей з РАС. Зокрема, сенсорна гіпер- та гіпочутливість спостерігається у більшості дітей із аутизмом і впливає на їхню поведінку та взаємодію. Вони доводять ефективність сенсомоторних втручань у корекції поведінкових порушень [2]. Ми підтримуємо дану позицію, але варто наголосити, що у зазначених дослідженнях недостатньо уваги приділено саме комунікативному аспекту, зокрема формуванню комунікативної ініціативи дітей з РАС.

Важливим є також внесок R. Schaaf та співавторів, які обґрунтували ефективність сенсорно-інтегративної терапії (ASI) як доказового методу втручання [3]. Вони доводять, що сенсорна інтеграція сприяє підвищенню рівня участі дитини у діяльності та соціальній взаємодії. На нашу думку, також необхідно конкретизувати їх у площині розвитку комунікативних намірів, оскільки саме комунікативна активність є кінцевим результатом соціальної участі дитини.

Підсумовуючи викладене, можемо констатувати, що роль сенсорно-інтегративного підходу в розвитку комунікативних намірів у дітей із РАС є фундаментальною. Використання цього методу дозволяє знизити поріг сенсорної чутливості, що робить соціальні стимули доступними для сприйняття; сформувати відчуття «схеми тіла», що є основою для появи жестів та міміки у дітей; створити нейробіологічні умови для переходу від пасивного перебування в середовищі до активної соціальної ініціативи.

Серед перспективних подальших наукових досліджень можемо виділити питання щодо розробок інтегрованих корекційно-розвиткових програм, де сенсорна дієта поєднуватиметься з методами альтернативної комунікації (PECS) та емоційного розвитку, що дозволить забезпечити комплексний вплив на особистість дитини з РАС.

Список використаних джерел:

1. Ayres, A. J. Sensory Integration and Learning Disorders. Western Psychological Services. Los Angeles, Calif. 1972. URL: <https://archive.org/details/sensoryintegrati00ayre/page/n7/mode/2up> (дата звернення 19.03.2026).
2. Baranek G. T. Efficacy of sensory interventions. Journal Autism Dev Disord. 2002 Oct;32(5):397-422. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12463517/> doi: 10.1023/a:1020541906063 (дата звернення 19.03.2026).

3. Roseann C Schaaf. et al. Occupational therapy using sensory integration to improve participation of a child with autism: a case report. 2012 Sep-Oct;66(5): 547-55. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/22917121/>. doi: 10.5014/ajot.2012.004473 (дата звернення 19.03.2026).
4. Климус Т. М., Герус О. І., Козак М. Я Методика FLOORTIME у роботі педагога з дітьми з особливими освітніми потребами. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова: Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи Випуск 78'2020. С.96-101. URL: <https://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/78/23.pdf> DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.78.21> (дата звернення 19.03.2026).
5. Шабат-Савка С.Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові. Монографія. Чернівці «Букрек». URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3582?locale-attribute=en> (дата звернення 19.03.2026)